

DAIRA VĒVERE

LU Latviešu valodas institūts
 दौरа.vevere@gmail.com

Par dažām noturīgām tāmnieku izlokšņu pazīmēm: sociolingvistisks aspekts

Laikā, kad izlokšnes strauji mainās un pat zūd, nozīmīgs kļūst to skatījums sociolingvistiskā aspektā. Novadu runas īpatnības aprakstot, uzmanība pievēršama ekstralingvistiskiem faktoriem, kā, informanta profesijai, dzīvesvietas stabilitātei, valodu un izlokšņu saskares intensitātei noteiktā apvidū, literārās valodas iespējamai ietekmei. To noskaidrošana palīdz saprast un raksturot izlokšņu īpatnību noturīgumu vai svārstības.

Referātā analizēts LU Latviešu valodas institūta projekta *Latviešu valodas dialekti 21. gadsimtā: sociolingvistisks aspekts* realizācijā (2013.–2014. g.) iegūtais lībiskā dialekta dažādu paaudžu informantu runas materiāls, kas ierakstīts Popes, Ugāles un Ventas izloksnē. Tiek vērtētas atsevišķas tipiskākās tāmnieku izlokšņu fonētiskās un morfoloģiskās parādības, salīdzinot tās ar avotu ziņām, autore agrākiem fiksējumiem dziļo tāmnieku izlokšņu areālā. Popē ir ierakstītas 4 informantes — vecākā dzimusi 1919. gadā, divas jaunākās — 1944. gadā. Ugālē intervēti 8 informanti — 3 vīrieši un 5 sievietes — vecākie dzimuši 1923. gadā, jaunākā — 1967. gadā. Ventas izloksnē ierakstīti 3 informanti — 1992. un 1985. gadā dzimuši jaunieši un 1971. gadā dzimusi sieviete. Ierakstu kopējais ilgums ir ap 16 stundām. Informantu profesijas un nodarbošanās jomas ir: studente, skolotāja, bibliotekāre, administratīvie darbinieki, zemnieki, pensionāri (būvnieks, medicīnas darbiniece, laukstrādnieki, lopkopji). Aprakstot izlokšnes parādības, būtisks ir ne tikai runātāju vecums un nodarbošanās, bet arī iespējamais literārās valodas iespaids. Aptaujas jautājumi ir saistīti ar informanta ģimenes valodu, izglītību, nodarbošanos, valodu publiskajā telpā, indivīda attieksmi pret savu izloksni un tās runātājiem. Bez atbildēm uz anketas jautājumiem tikusi iegūta vēl cita izlokšnes vērtēšanai svarīga papildu informācija.

Pētījuma mērķis ir noskaidrot, vai dziļajiem tāmniekiem raksturīgās īpatnības joprojām ir noturīgas un kāda ir to dinamika dažādu paaudžu un nodarbošanās jomu izlokšņu pārstāvju runā, tāpat — izdibināt cēloņus, kas to varētu ietekmēt.

Referāta autore ir novērojusi, ka izloksnēs pastāv varianti formu lietojumā, proti, cilvēks, kurš uzskata, ka runā literāri, savā valodā saglabā atsevišķas izlokšņu formas. Pat vienā teikumā var būt un nebūt īsie patskaņi gala zilbēs: *ļūot nuōpiētņ^{as} liētas us skatuves; trīs, četņ gadus*; līdzīgi ir ar garo patskaņu saīsināšanu: *kā runa igdiēnā; piēduōmā, kā tu runa*. Paretam sastopams tāmniekiem raksturīgais *e, ē* lietojums citu patskaņu vai divskaņu vietā atvasināto verbu formās: *es duōmē, strīpē ā (< strīpuo ārā)*; lokatīvā: *skuōlē, valuōde*; arī citkārt: *citādāk* un *citādek*. Viena cilvēka runā mijas tāmniekiem raksturīgā 3. pers. verba forma (*es*) *duōmā* ar 1. pers. (*es*) *duōmaj*; 3. pers. pronomens *viņš* mijas ar tāmniekiem raksturīgo *viš* vai Vidzemes lībiskajās izloksnēs tipisko *viņč*; mūsdienās arvien biežāk tiek šķirtas dzimtes, kas dziļajiem tāmniekiem pamatā nav raksturīgs — par sievieti saka *vīņ // vīņ*, nevis *viš*. Nereti piederības pronomēna vietā lieto datīvu: *maņ omaņm; maņ brālēnc*; akuzatīva vietā — ģenitīvu: *aļ Laūrs; aļ pasniēdzējas*. Paretam sastopams senais dsk. datīvs ar *-im*: *studeņtiņ*. Iespējams, ka brīvākā gaisotnē, piemēram, ģimenē, izlokšņu parādības ir dzīvākas; ierakstot intervijas diktofonā, saziņa tomēr nav pilnīgi brīva. Zināmi secinājumi par tendencēm un aktīvākajiem procesiem mūsdienu izloksnēs rodas gan no anketu materiāla, gan no kopējā saziņas konteksta.